

Hodnotová orientácia súčasnej mládeže a jej význam v pedagogickom procese

Eva Klčovanská

Hodnoty predstavujú nevyhnutnú súčasť nášho života, sú výrazným zdrojom motivácie a pilierom zmyslu. Človek bez hodnôt nemôže žiť. Aj preto sa touto problematikou zaoberajú odborníci takmer všetkých spoločensko-vedných disciplín. V našom príspevku sa najskôr všeobecne zameriame na hodnoty z pohľadu psychológie, poukážeme na ich špecifickosť a význam pre človeka. V ďalšej časti sa budeme venovať analýze konkrétnych hodnotových preferencií mladých ľudí s ukazom na dosah pre pedagogický proces.

Etymologické ponímanie hodnoty

Pojem *hodnota* je odvodený z gréckeho *timé* (cena, hodnota, odmena, pocta), alebo *axía, axón* – os, *axis* – os, vertikála a latinského *valor*. Na začiatku sa používal na označenie výmeny materiálnych vecí, ich úžitkovej (ceny) hodnoty (porov. Sedláček – Novotný, 1948; Sokol, 1998).

Veda, ktorá sa zaoberá pôvodom a povahou hodnôt, definovaním, systémom a hierarchizáciou hodnôt, ich vzájomnými vzťahmi i pomerom k spoločenským a kultúrnym faktorom sa nazýva *axiológia, timológia, timetika* (pozri Sokol, 1998).

Psychologické chápanie hodnoty

V psychológii existujú značne rôznorodé prístupy ku skúmaniu, chápaniu a definovaniu hodnôt, ako aj ich praktického významu pre človeka (od popierania existencie hodnôt, cez ich stotožňovanie s potrebami, až po komplexnejšie ponímanie ich úlohy v živote človeka). V našom príspevku budeme vychádzať z existenciálno-kognitívneho chápania hodnôt, ktorého predstaviteľmi sú V. E. Frankl (1996, 1999) – zakladateľ logoteórie a logoterapie z Viedne a K. Popielski (1987, 1994) jeho spolupracovník a pokračovateľ z Lublinu.

V. E. Frankl aj K. Popielski chápu človeka v kontexte jeho trojdimenzionálnosti, t. j. ako somaticko-duševno-duchovnú jednotu. Práve túto tretiu, noetickú (duchovnú) dimenziu považujú za špecificky ľudskú dimeziu. Pokiaľ by sme duchovné stotožňovali s duševným, alebo ho ignorovali, nevystihli by sme celú pravdu o človeku.

Spomínaní autori, vychádzajúc z trojdimenzionálneho modelu osobnosti, upozornili, že hodnoty a ich význam pre človeka je dôležité skúmať práve v kontexte tohto noetického (duchovného) rozmeru osobnosti, s ktorým sú hodnoty úzko späté.

K. Popielski (1987, s. 110) chápe pod **hodnotou** všetko, čo „človeka

príťahuje, obohacuje, usmerňuje, čo vytvára jeho osobu vo všetkých dimenziách, prejavocho a snahách“.

V. E. Frankl (1984, 1996) rozpracoval trichotomickú kategorizáciu hodnôt:

- ❑ *tvorivé hodnoty* – ich uskutočňovanie spočíva v tom, čo človek sám vytvára a dáva svetu;
- ❑ *zážitkové hodnoty* – ich uskutočňovanie spočíva v tom, že človek vstupuje do životne významných vzťahov a skúseností;
- ❑ *postojové hodnoty* – v rámci hierarchie hodnôt sa im pripisuje najväčší význam. Uskutočňovanie hodnôt spočíva v tom, nakoľko akceptujúco sa človek postaví k osudovým danostiam, ktoré nemôže zmeniť. Typickou príležitosťou k uskutočňovaniu postojových hodnôt je osobné utrpenie.

Novosť prístupu k hodnotám

Predstavitelia existenciálno-kognitívnej psychologickéj školy vnášajú do problematiky hodnôt viaceré nové pohľady. V prvom rade poukazujú na úzku spätosť hodnôt s noetickým (duchovným) rozmerom osobnosti. Hodnoty sú plne motivované noetickým rozmerom osobnosti a práve v ňom sú cieľom i predmetom potrieb, túžob i rozhodnutí subjektu.

Zistili, že vnútorná hodnotová orientácia človeka rozhodujúcou mierou koreluje s jeho duševným zdravím. Väčšia diferencovanosť a variabilnosť hodnotovej orientácie ovplyvňuje vývin osobnosti pozitívnym a stabilným smerom. Zdravá hodnotová orientácia obsahuje skôr viac približne rovnako dôležitých hodnôt, než malý počet extrémnych hodnôt (porov. Lukasová, 1997).

Hodnoty tak predstavujú jeden z najdôležitejších komponentov psychického vývinu, duševnej zrelosti a duševného zdravia človeka. Zohrávajú dôležitú formačnú úlohu pri rozvoji osobnosti človeka, podieľajú sa na organizovaní štruktúry osobnosti. Participácia na hodnotách a skúsenosť s nimi prehľbuje a rozširuje životnú spokojnosť jednotlivca, reguluje jeho postoje i vzťah k úspechom a prehrám a napokon tvorí základný pilier zmyslu pre človeka.

Predstavitelia existenciálno-kognitívneho smeru nadviazali na tých predchodcov, ktorí sa snažili prekonať úzke chápanie hodnôt ako bezprostredne zviazaných s určitými potrebami, ktoré sa dožadujú uspokojenia, či ako zaužívanej odpovede na podnet. Poukazujú na dôležitosť komplexnejšieho chápania hodnôt ako osobného, vzťahového a reflexívne regulovaného sebanaplnenia (porov. Frankl 1997; Lukasová, 1998; Popielski, 1996). Hodnoty dynamizujú, t.j. angažujú sa, príťahujú, zaväzujú. Potreby, naopak, posúvajú, energetizujú (Frankl, 1998; Maslow 1973). Hodnoty sú „čímsi“ dávajúcim, potreby sú zase „čímsi“ vyťahajúcim, zadávajúcim a ohlasujúcim potrebu.

Pre človeka je charakteristická nielen dynamika, ale i aktivita osoby,

ktorou sa líši od ostatných organizmov a ktorá zároveň je aj jedným z prejavov slobody a zodpovednosti (Frankl, 1999). Práve vďaka týmto schopnostiam (slobode a zodpovednosti) je človek schopný smerovať k mimo-osobným hodnotám a tak prekračovať seba samého i vlastnú podmienenosť. Hodnoty, po ktorých človek siaha, tak určujú mieru jeho zrelosti.

Axiologické výskumy naznačujú, že nie je ani také dôležité, akú hodnotu si v *denotačnom* zmysle osoba vyberá, ako to, aký *konotačný* význam jej pripisuje. Kognitívno-existenciálne orientovaná psychológia hodnôt sa teda nezameriava iba na *behaviorálny aspekt* odpovede na určitú hodnotu, ale skôr na *obsah* (ako človek danú hodnotu chápe), ktorý sa reflektuje a hodnotí. Človek tým obsahom žije, on určuje smer jeho konania a vymedzuje úroveň životnej satisfakcie – dissatisfakcie, nielen chvíľkového, ale i nadčasového významu.

Na inom mieste spomíname, že jednou najčastejšie sa vyskytujúcou hodnotou, ktorú si mladí ľudia vyberajú, je *láska (denotácia)*, každý z nich si ale pod ňou predstavuje (*konotácia*) častokrát až diametrálne odlišné skutočnosti. Tak napr. pre jedných láska znamená pôžitok, potešenie, ďalší ju stotožňujú so sexom, iní ju vnímajú ako snahu usilovať sa o dobro pre druhého človeka. Uvedomenie si tejto skutočnosti vedie pedagóga, aby sa pri výchove mladých ľudí neuspokojil len s deklaratívnou rovinou, ale ich inšpiroval k hlbšej reflexii, obsahujúcej význam konkrétnej hodnoty.

Dôležité teda je, aké hodnoty konkrétny jednotlivec akceptuje, prijíma, zvnútorňuje, t.j. ktorými hodnotami žije, ktoré realizuje. Tieto hodnoty majú existenciálny charakter. Nedostatok takých hodnôt v živote človeka, ktoré mu prinášajú spokojnosť a ho angažujú, znehodnocuje jeho schopnosť duševného rozvoja, čo postupne môže viesť až k *existenciálnej frustrácii, či noogénnej neuróze*. Ťažkosti tohto druhu súvisia s nedostatkom v oblasti rozvoja aktivity noetického (duchovného) rozmeru osobnosti, s rezignáciou stávať sa samým sebou a hodnotovo sa naplňať. Vzhľadom k tomu, že potreby noetického rozmeru sú menej neodbytné, menej naliehavé, zanedbanie v tomto smere býva menej pozorovateľné, než v iných rozmeroch, hoci sa to deje práve v dimenzii, kde sa realizuje optimum slobody pri minimálnej podmienenosti. Rezignácia v tejto oblasti sa nevníma hneď a jej príčiny sú ťažko postihnuteľné. Jej dôsledky sú zvyčajne dlhotrvajúce a symptómy sa môžu objavovať rovnako na úrovni somatického i psychického rozmeru (porov. Frankl, 1996, 1997; Popielski, 1994).

S pozorovanou tendenciou ľudí k *absolutizácii hodnôt*, na dôsledky ktorej poukázal o. i. V. E. Frankl (1999), úzko súvisí myšlienka potreby a nevyhnutnosti „viazania“, „spájania“ hodnôt.

K absolutizácii hodnoty prichádza „odtrhnutím sa“ konkrétnej hodnoty z prirodzeného axiologického kontextu človeka a stratou kontroly nad ňou. Sklon k „odtrhnutiu sa“ hodnoty sa prejavuje najmä u osôb veľmi citlivých, s rozvinutou emocionalitou. Absolutizácia jed-

nej hodnoty, bez kontrolujúcej a regulujúcej vlastnosti iných hodnôt, nevedie k rozvoju človeka, ale k jednostrannej, ničím nekontrolovanej aktivite a môže vyústiť až do patologickej formy. Každé zúfalstvo je len zabsolutizovaním jednej jedinej hodnoty. Prezrádza, že človek niečomu, čo má len podmienenú, relatívnu hodnotu, prisúdil hodnotu absolútnu. Pedagógovia sú dnes často svedkami, ako sa študenti doslova nekriticky upnú na jednu hodnotu (napr. hudbu, šport a pod.) a iné vôbec nerozvíjajú.

Proces absolutizácie je pozorovateľný najmä v krízových situáciách a v čase frustrácie. Je výsledkom voľnej, či neprimeranej axiologickej hierarchie. Rozvíja sa v situáciách ohrozenia človeka a je jedným z prejavov jeho psychickej obrany.

Vzájomné *viazanie sa hodnôt* je prirodzenou vlastnosťou a potrebou zdravo sa rozvíjajúcej osobnosti. Viazanie hodnôt vychádza z nevyhnutnosti vzťahovania sa jedných hodnôt k druhým ako spôsobu vytvárania, chápania a realizovania vlastných, zdraviu slúžiacich podmienok. Predstavuje formu prevencie pred atomizovaným zaobchádzaním s hodnotami. Chráni tiež hodnoty pred rozvinutím sa do škodlivých alebo patologických foriem.

Špecifickosť hodnôt

Špecifickosť hodnôt spočíva v tom, že človek konkrétnu hodnotu musí chápať, prežiť ju, mať s ňou osobnú skúsenosť, na základe ktorej ju hodnotí a nakoniec ju prijme za svoju (interiorizuje ju). Hodnoty predstavujú také kultúrne dedičstvo, ktoré sa automaticky neprenáša z generácie na generáciu, ale každý jednotlivec si ich musí opätovne osvojiť, zaujať k nim osobný postoj a sám sa pre ne rozhodnúť. Hodnoty mu tak umožňujú prekračovať seba samého a vytvárať si vzťah ku všetkému čo poznáva. Prepracovanie sa k poznaniu a napĺňaniu hodnôt, najmä tých vyšších, býva niekedy výsledkom celoživotného hľadania.

Z existenciálno-noetického hľadiska sa hodnoty prežívajú ako prirodzená vnútorná aktivita človeka a spôsob jeho vzťahovania sa ku skutočnosti. Identifikujú sa na základe osobných odpovedí človeka na jeho vlastné napätia, výzvy i smerovania. Hodnoty sú ovplyvňované nielen potrebami, ale rovnako i osobnou aktivitou človeka, jeho túžbami, preferenciou hodnôt, či prijatými postojmi. Človek odkrýva svet hodnôt tým, že v ňom participuje. Hodnoty svoju existenciálne a osobnostne významnú podstatu odhaľujú zaangažovaním sa subjektu v nich a ich žitím.

Význam hodnôt

Predstavitelia tzv. Tretej Viedenskej psychologickkej školy (porov. Frankl, 1979, 1997; Popielski 1994, 1996) zdôrazňujú *viacero výz-*

namov, ktoré majú hodnoty v živote človeka. Na tomto mieste si spomenieme aspoň niektoré z nich:

1. *Realita a kvalita existenciálneho charakteru*

Hodnoty sa predovšetkým žijú, čo predstavuje istý spôsob ich existencie (porov. Frankl 1997). Konkretizujú a zviditeľňujú sa prostredníctvom činov, ktoré samy evokujú. Uskutočňujú sa najmä vďaka takým vlastnostiam človeka ako: sloboda, zodpovednosť, angažovanosť, schopnosť rozhodovať sa, vyberať si a pod.

2. *Napomáhajú rozvoju a dozrievaniu človeka.*

Vďaka hodnotám človek usmerňuje svoj rozvoj a postupne smeruje k zrelosti.

3. *Majú schopnosť usporadúvať.*

Možnosť realizácie plnohodnotného a zmysluplného života usporiadaného na základe jasných zásad.

4. *Umožňujú človeku transcendovať seba a podmienky.*

Vďaka hodnotám je človek schopný prekonávať osobné podmienky a podmienky prostredia.

5. *Umožňujú tvorivé zvládnutie utrpenia.*

Rozpoznanie hodnoty v utrpení a cez utrpenie predstavuje významný zdroj obohatenia človeka, dáva silu k životu. Utrpenie sa tak stáva výzvou k rastu, zmene.

6. *Dávajú životu človeka význam.*

Uskutočňuje sa to mnohorakým spôsobom, napr. interiorizáciou, učením, angažovanosťou a inými činnosťami.

7. *Majú charakter, ktorý vytvára zmysel*

Predstavujú cestu k objavovaniu, realizovaniu a upevneniu zmyslu.

Faktory ovplyvňujúce hodnotový systém

Hodnotový systém mladého človeka je ovplyvňovaný a determinovaný mnohými faktormi. *Rodina* je prvým prostredím, v ktorom sa formujú hodnoty človeka. Výsledky výskumov poukazujú na jej dominantný vplyv na formovanie a utváranie osobnosti, a tým i jeho hodnot. Mladí ľudia sa svojou hodnotovou orientáciou viac podobajú vlastným rodičom než priateľom (viď Kratochvílová, 1994; Meeus, Dekovic, 1995). Podľa autorov I. Spišiaka a J. Spišiakovej (1993) je hodnotová orientácia zrkadlom života nielen rodiny, ale i rôznych *spoločenských komunit a prostredí*, v ktorých sa mladý človek pohybuje, je výsledkom preberania, resp. interiorizácie rôznych vzťahov, interakcií a komunikácií, ktoré prevažujú v jeho bezprostrednom okolí. *Výchova* v akomkoľvek ponímaní sa tiež chápe ako pokus o ovplyvnenie, resp. usmernenie hodnotového sveta jednotlivca, v súlade s výchovnými cieľmi. Pedagogický proces tak vytvára pre pedagóga široký priestor pre výchovu k hodnotám. Existuje tiež celý rad empirických vý-

skumov, ktoré hovoria o vplyve *sociálneho pôvodu* a čiastkových zdrojov *stratifikácie* (vzdelanie, zamestnanie, materiálny status), ďalej *štýlu života, záujmov a ostatných faktorov* na tvorbu hodnotovej orientácie (pozri bližšie Řehan, Cakirpaloglu, 2000).

Axiologické preferencie

Človek hodnoty poznáva, vyberá, ignoruje, akceptuje alebo ich odmieta. Výber, preferencia hodnôt sa – podľa autorov existenciálno-kognitívneho smeru – uskutočňuje v **trichotomickej rovine**: na základe *intelektuálneho úsudku* (intelektuálna aktivita pri výbere hodnôt), *emocionálnych preferencií* (emocionálne zaangažovanie sa) a *existenciálneho prežívania* (skúsenosť).

Nevyhnutným predpokladom kreovania hodnotových systémov je *sloboda a možnosť výberu*. Slobodné rozhodnutie môže človek uskuotočniť práve vďaka svojej noetickej dimenzii. Noetický rozmer sa najevidentnejšie prejavuje v snahe človeka objaviť zmysel svojho života cez vytváranie si vzťahu k hodnotám. Hodnoty tak predstavujú špecifický fenomén noetickej dimenzie. Len v priestore slobody, étosu a práve v rámci étosu sa vytvárajú určité modely, paradigmy, na základe ktorých sa realizuje preferencia hodnôt a vytvárajú hodnotové systémy. Človek sa rozhoduje pre konkrétnu hodnotu, vyberá si ju len na základe určitej škály možností (porov. Mráz 2001).

Ďalšou nevyhnutnou podmienkou je *poznanie*, lebo len na základe poznania určitých hodnôt si človek môže vybudovať konkrétny hodnotový systém. Poznanie hodnoty sústreďuje na ňu našu pozornosť a túžbu dosiahnuť ju. Človek nemôže túžiť po niečom, čo nepozná. Hodnota sa zároveň v plnej miere poznáva v *činnosti*.

Vyššie uvedené princípy (napr. príťažlivosť, možnosť voľby, vytvorenie priestoru slobody, v ktorom by sa mladí ľudia pre tú ktorú hodnotu rozhodovali, aktívne zapojenie sa do činnosti etc.) je dôležité mať na pamäti špeciálne pri výchove k hodnotám v rámci pedagogického procesu.

V súvislosti s hodnotovými preferenciami mládeže sa zistilo, že sú veľmi *rôznorodé*, a preto nemožno hovoriť o nejakom jednotnom trende, skôr len o určitých typických preferenciách (porov. Čermák, Sedláková, 1992). Podľa L. Dyczewského (1993) vývin hodnotovej orientácie nie je vždy kontinuálny, dôležité zmeny u mladých (prechod na iný stupeň školy, nástup do zamestania a i.) môžu evokovať i zmeny v hodnotovej orientácii.

V súčasnosti sa často konštatuje, že mladí ľudia sú pragmaticky, individualisticky orientovaní, že sú „inšpirovaní pseudohodnotami“ etc. Paradoxne ale výsledky rôznych výskumov hovoria o preferencii takých hodnôt, ktoré spomínanému tvrdeniu nenasvedčujú: priateľstvo, harmonický život v rodine, dobré medziludské vzťahy (pozri Spišiak, Spišiaková, 1993); zdravie, rodina, životný partner (viď Kratochvílová,

1994); nadosobné hodnoty, hodnoty altruistickej orientácie; sloboda, rodinné bezpečie, zrelá láska, úprimné priateľstvo (pozri Rehan, Cakirpaloglu, 2000).

L. Dyczewski (1993) v tejto súvislosti poukazuje na neúplné, vo svojej podstate zredukované a *selektívne chápanie obsahu* hodnôt. Nekonzekventnosť hodnotového systému mládeže môže podľa autora vyplývať jednak z toho, že mladí ľudia hodnoty radšej deklarujú, napriek tomu, že si ich ešte úplne nezvnútorňovali, tiež z dôvodu kolízie (konfliktu) hodnôt (raz dominujú jedny hodnoty, druhý raz zase iné).

Analýza systému hodnôt mládeže vedie k domnienke, že ich hodnoty netvorí *hierarchický* systém, ale *miešaný* (hodnoty sú v ňom vzájomne – vertikálne (hierarchicky) a horizontálne – pospájané). V *hierarchickom* systéme jeden druh hodnôt absolútne dominuje nad ostatnými. Hodnota, ktorá stojí na vrchole, je nadradená vo vzťahu ku všetkým ostatným a človek jej obetuje (podriaďuje) všetky ostatné hodnoty. Stáva sa tak cieľom života, ako i východiskom hodnotenia vlastných činov i činov iných. V hodnotovom systéme mládeže však často chýba takáto hlavná hodnota. Ak aj v systéme hodnôt mladých platí zásada nadradenosti jednej hodnoty nad inými, nefunguje tak absolútne a konzekventne ako v klasickom hierarchickom systéme. Z toho dôvodu u mladých nebadáť veľké rozdiely medzi hodnotami hlavnými a „vedľajšími (nižšími)“. Priorita realizácie tej-ktorej hodnoty záleží viac od konkrétnej situácie, než od umiestnenia hodnoty v systéme.

Miešaný systém hodnôt (charakteristický pre mladých) vyplýva z ich životných postojov. Pri riešení konkrétnych problémov a rozhodovaní sa mládež neriadi „raz a navždy“ prijatými hodnotami a zásadami. Pri formulovaní všeobecných zásad a ich deklarovaní je mládež vo všeobecnosti skôr zdržanlivá. Výskumy pred desiatich rokov poukázali o. i. na to, že 2/3 poľskej mládeže nemali jasné a absolútne kritériá vymedzujúce, čo je dobré a čo zlé. Podľa nich dobro i zlo závisí v značnej miere od okolností (*situčná etika*) (porov. Marianski, 1990).

Na Slovensku sa problematikou hodnôt v psychológii ucelenejšie zaoberal J. Grác (1979). Vo svojej práci sa predovšetkým zameriaval na objasnenie procesualnej stránky vzniku a pretrvávania osobných hodnôt z aspektu psychických dejov, ako i na postihnutie toho, ako vzniknuté hodnoty a hodnotový systém ovplyvňujú správanie človeka.

Hodnotový systém jednotlivca podľa autora vzniká na základe princípov učenia, a to vo vzájomnej interakcii so sociálnym prostredím. Na vzniku hodnotového systému sa podieľajú popri exogénnych činiteľoch (prírodné a sociálne prostredie) aj endogénne činitele hodnotovej orientácie. Interiorizované hodnoty človeka sa stávajú regulátorom jeho správania.

Výsledky výskumov (porov. Klčovanská, 2001) zameraných na hodnotovú orientáciu stredoškôľakov poukázali, že medzi najpreferovanejšie hodnoty slovenských adolescentov patria: *láska* (87 %), *zdravie*

(86 %), *rodina* (76 %), *sloboda* (55 %), *múdrosť* (46 %), *peniaze* (45 %) a *úspech* (39 %).

Ďalšie výskumy uskutočnené v axiologickej oblasti poukazujú na až nápadnú zhodu s týmito výsledkami a síce, že na vrchole preferovaných hodnôt mladých ľudí sú *allocentrické (na iných zamerané) hodnoty*: šťastie, rodinný život, vzájomná láska, priateľstvo, sloboda, múdrosť. Ďalšiu skupinu tvoria hodnoty materiálne (mať veľa peňazí), zabezpečujúce primeraný životný štandard. Podľa P. Maceka, L. Oseckej a L. Kostroňa (1997) napriek vysokej variabilite hodnotovej preferencie adolescentov, významnejšiu úlohu v tomto období zohrávajú hodnoty súvisiace s partnerskými vzťahmi, rodinným životom a svetonázorovou orientáciou.

Ako sme už vyššie spomenuli v našom výskume, až 76 % mladých ľudí vysoko preferovalo hodnotu *rodina*, k podobným výsledkom dospeli i R. Jusiak a F. Wawro (1993); J. Marianski (1990), a i. Vplyv rodinného prostredia zohráva pri kreovaní systému hodnôt mladého človeka *nezastupiteľnú, dominantnú úlohu*. Práve rodina rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje štruktúru a charakter hodnotového systému mladého človeka (pozri Dyczewski, 1993). Mnohé výskumy poukazujú tiež na to, že hodnotová orientácia adolescentov, najmä pokiaľ ide o tzv. cieľové hodnoty, ktoré súvisia s ich osobnou perspektívou, je podobnejšia hodnotovému rebríčku ich rodičov, než priateľov (porov. Dyczewski, 1993; Macek, 1999). Výskumy tiež ukázali, že rodina je *klúčovým faktorom predikcie rizikového správania adolescenta* (bližšie Macek, 1999). Empirické zistenia naznačujú, že dôležitosť rodičov ako referenčných osôb pre sebahodnotenie adolescentov je veľmi vysoká a v priebehu dospievania sa príliš nemení. I keď vplyv vrstovníkov na každodenný život adolescentov silnie, narastá, pri významných rozhodnutiach a v krízových situáciách zostávajú rodičia pre nich i naďalej poslednou inštanciou (porov. Macek, Osecká, 1996).

Rehabilitácia hodnoty *rodiny* v súčasnej spoločnosti neznamena podľa G. Lipovetského (1999) obnovu jej tradičných povinností (bezpodmienečných záväzkov), ako skôr intímneho naplnenia a práva slobodného subjektu. Rodina sa podľa autora stala inštitúciou, v ktorej práva a túžby jednotlivcov prevažujú nad kategorickými záväzkami, nástrojom k osobnej realizácii, zmenila sa zo záväznej inštitúcie na pružné citové zariadenie.

Adolescenti s väčším záujmom o hodnotu *sloboda* sa vyznačujú väčšou rezervovanosťou a opatrnosťou v kontaktoch s inými, uprednostňovaním samoty, samostatným rozhodovaním sa. Naše zistenie, že adolescenti, ktorí viac preferovali hodnotu Sloboda, môžu prežívať nízky pocit vlastnej dôstojnosti, spojený s nízkym sebahodnotením, korešponduje i s úvahami R. Jusiaka a F. Wawro (1993), ktorí hovoria, že vysoké ocenenie hodnoty Sloboda ešte samé osebe neuschopňuje mládež, aby sa výlučne riadila vlastnými preferenciami. Základom celkového pozitívneho sebahodnotenia adolescenta je uznanie vlastnej

hodnoty. Pocit vlastnej hodnoty je v tomto období saturovaný jednak mierou prežívania autenticity svojho ja (založené na pocite vlastnej autonómie), ako i vedomím kompetencie (vlastná výkonnosť, internalizácia nových rolí a noriem) (porov. Rosenberg, 1985).

Hodnoty v kontexte postmoderny

Axiologické výskumy poukazujú na skutočnosť, že hodnoty v našej spoločnosti *strácajú ontologické ukotvenie* a stávajú sa tak funkčnými len v individuálnom bytí. Z procesov hodnotenia sa úplne vytráca objektivita, následkom čoho sa stráca povedomie existencie objektívnych, vždy platných, či nemenných hodnôt. O oprávnenosti hodnôt potom rozhoduje jednotlivec a objektivita hodnoty začína byť určovaná spoločenskou potrebou. Z toho dôvodu možno v súčasnosti hovoriť o rozpade tradičných hodnôt. Absencia záruky hodnotnosti hodnôt evokuje i *absenciu ich apriórnej platnosti*. Bez garanta hodnôt sa postupne redukuje hierarchia hodnôt na vedľa seba existujúce rôzne hodnotové štruktúry, poriadky, ktoré môžu navzájom harmonizovať alebo si protirečiť. Jednotlivec sa tak môže riadiť v súkromnej rovine inými hodnotovými princípmi, než v rovine pracovnej (porov. Smolková, 2000).

Vyššie spomínaný „paradox“ deklarovaných hodnôt adolescentov možno teda zdôvodniť tým, že tradičné hodnoty ako rodina, láska, vernosť, priateľstvo sa v súčasnosti stávajú časovo *závislými na kvalite vzťahu*, na subjektívnom prežívaní, strácajú svoj ontologický rozmer. Hodnoty zostávajú, ale vstupujú do nových vzťahov, vystupujú v nových funkciách, *mení sa ich obsah*. Mladí ľudia deklarované hodnoty ľahko a rýchlo opúšťajú najmä v čase skúšky, keď ich ďalšia realizácia vyžaduje námahu, čas, obetu, keď im už preferované hodnoty ďalej neprinášajú subjektívne uspokojenie.

Takýto postoj treba chápať v súvislosti s nástupom *postmoralistickej klímy* (porov. Lipovetsky, 1999), ktorá je typická nahrádzaním povinnosti, obety, odriekania, sebaapremáhania individuálnymi právami na autonómiu, túžbu, šťastie, blahobyť a ktorá stavia svoju vierohodnosť len na bezbolestných normách etického života.

Záver

S nastupujúcou postmodernou, ktorej „novosť“ podľa G. Lipovetského (s. 18, 1999) *„spočíva v tom, že nemá k dispozícii žiadny vierohodný celistvý model“* sa problematika hodnôt javí ešte dôležitejšou. Postmoralistická éra, ktorá so sebou prináša nové vzťahy, pohľady sú v prvom rade „výzvu“ pre mladú generáciu a tým explicitne i pre jej vychovávateľov, pedagógov. Domnievame sa, že charakter odpovede na túto „výzvu“ bude záležať práve od znútornených hodnôt existenciálneho charakteru, a tým i úrovne rozvinutosti duchovnej dimenzie

našej mládeže, pri rozvoji ktorých môžeme byť ako pedagógovia inšpiráciou.

Príspevok vznikol v rámci Grantovej agentúry VEGA 1/0455/03.

Literatúra

- [1] ČERMÁK, I. – SEDLÁKOVÁ, J.: Morální dilema u věřících a nevěřících adolescentu. *Etika*, 2,1992, s. 88 – 93.
- [2] DYCZEWSKI, L.: System wartości w świadomości młodzieży. In: *Ethos*, 23, 1993, č. 6, s. 57 – 74.
- [3] FRANKL, V. E.: *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk*. München, Pieper Verlag 1979.
- [4] FRANKL, V. E.: *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*. New York, Simon and Schuster 1984.
- [5] FRANKL, V. E.: *Lékařská péče o duši*. Brno, Cesta 1996.
- [6] FRANKL, V. E.: *Vule ke smyslu*. Brno, Cesta 1997.
- [7] FRANKL, V.: *Teorie a terapie neuróz*. Praha, Grada 1999.
- [8] GRÁC, J.: *Pohľady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže*. Bratislava, SPN 1979.
- [9] JUSIAK, R. – WAWRO, F.: Przemiany w preferencji wartości młodzieży polskiej okresu „przełomu“. In: *Ethos*, 23, 1993, č. 6, s. 75 – 79.
- [10] KLČOVANSKÁ, E.: Význam hodnôt vo vzťahu k štruktúre osobnosti. In: *Človek v centre psychologického skúmania a starostlivosti. Acta Psychologica Tyrnaviensia*, 5, 2001, 23 – 32.
- [11] KRATOCHVÍLOVÁ, E.: Rodina v hodnotovom systéme detí a mládeže. *Učiteľské noviny*, 44, 1994, 43, s. 10.
- [12] LIPOVETSKY, G.: *Soumrak povinnosti*. Praha, Prostor 1999.
- [13] LUKASOVÁ, E. S.: *Logoterapie ve výchově*. Praha, Portál 1997.
- [14] LUKASOVÁ, E.S.: *I Tvoje utrpení má smysl*. Brno, Cesta 1998.
- [15] MACEK, P.: *Adolescence*. Praha, Portál 1999.
- [16] MACEK, P. – OSECKÁ, L.: Mravní a sociální dimenze sebepojetí adolescentu. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 25, 1990, č.4, s. 301 – 311.
- [17] MACEK, P. – OSECKÁ, L. – KOSTROŇ, L.: Social representation of Human Rights amongst Czech University Students. In: *Journal of Community & Applied Social Psychology, JLCPEX*, 7, 1997, č.1, s. 65 – 76.
- [18] MARIANŠKI, J.: *W poszukiwaniu sensu życia. Szkice socjologiczno-pastoralne*. Lublin, KUL 1990.
- [19] MASLOW, A.: *Motivation and Personality*. New York, Harper 1973.
- [20] MRÁZ, M.: *Etika I. Základná a špeciálna*. Trnava, FH TU 2001.
- [21] POPIELSKI, K.: *Człowiek – pytanie otwarte*. Lublin, Redakcja wydawnictw KUL 1987.
- [22] POPIELSKI, K.: *Noetyczny Wymiar Osobowości*. Lublin, Redakcja Wydawnictw KUL 1994.
- [23] POPIELSKI, K.: *Człowiek – wartości – sens*. Lublin, Redakcja wydawnictw KUL 1996.

- [24] ŘEHAN, V. – ČAKIRPALOGLU, P.: Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. Československá psychologie, XLIV, 2000, 3, s. 202 – 215.
- [25] ROSENBERG, M.: Self-Concept and Psychological Well-Being in Adolescence. In: LEAHY, R.L. (Ed.): The Development of The Self. New York, Academic Press 1985, s. 205 – 246.
- [26] SEDLÁČEK, J. – NOVOTNÝ, F.: Latinsko-Český slovník. Praha, Česká grafická únie 1948.
- [27] SMOLKOVÁ, E.: Ekologický problém ako šanca. Bratislava, IRIS 2000.
- [28] SOKOL, J.: Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmu. Praha, Vyšehrad 1998.
- [29] SPIŠIAK, I. – SPIŠIAKOVÁ, J.: Hodnotový svet našich stredoškolákov. Učiteľské noviny, 43, 1993, 19, s. 9.

PhDr. Eva Klčovanská, PhD. pôsobí na Katedre psychológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity. Špecializuje sa na poradenskú a pastorálnu psychológiu. Výskumne sa venuje axiologickým otázkam, najmä v kontexte noetického rozmeru osobnosti a etickým otázkam v psychologickej praxi.